Reclús i el seu paper a l'escola del segle XXI.

Joana M. Petrus Bey

Introducció

La figura d'Eliseu Reclús, geògraf francès i pensador llibertari, resulta especialment inspiradora per a la reflexió pedagògica i social del nostre temps. L'estudi de la seva trajectòria vital i intel·lectual ens permet comprendre com es pot construir una educació integral, lliure i compromesa amb l'harmonia entre l'ésser humà i la natura.

En breu podríem dir que Eliseu Reclús va ser un teòric de l'anarquisme i alhora un brillant exponent de la geografia comparada, fundador de la geografia social, viatger constant i autor d'un ampli conjunt d'obres entre les quals destaca *L'Homme et la Terre* en sis volums que formaren part de les biblioteques escolar dels centres educatius més lliberals de la primera meitat del segle XX.

Context històric i vital

Nascut el 1830 a Sainte-Foy-La-Grande (Gironda), Reclús fou testimoni i protagonista d'una època convulsa marcada per les revolucions liberals, la industrialització i la consolidació dels Estats-nació. Aquest context històric influí directament en la seva formació personal i en la seva obra. Hem de recordar que França, el seu país d'origen, ha viscut el 1789 la Revolució Francesa, després de la qual es restaura l'Antic Règim i l'absolutisme. Però l'alta burgesia sorgida de la revolució industrial i enriquida gràcies al comerç, no està disposada a retornar a l'època dels monarques absoluts i protagonitza una sèrie de revolucions que sacsejant absolutisme, s'estenen per tota Europa, donant lloc a onades revolucionàries que comporten l'aprovació de constitucions lliberals i el sorgiment moviments nacionalistes, que tenen en comú la destrucció de l'Antic Règim, l'abolició de la societat estamental i feudal i l'emergència i ascens d'una nova classe social que serà la que es farà amb el control de l'economia i també del poder polític: la burgesia.

Ens basta recordar aquí la Constitució de Cadis de 1812, o l'aixecament de Riego el 1820 a Espanya, A l'Est d'Europa, on l'imperi Austro-hongarès encara resistia, les idees de l'idealisme alemany fructifiquen en conceptes com "poble", "nació" i "ètnia" i el nacionalisme és l'arma de la burgesia per destruir el poder absolutista.

Par la seva banda, la revolució industrial estava creant noves formes de vida per a les classes obreres; la premsa liberal estenia consciència política, i els

valors nous i les idees de democràcia, radicalisme, liberalisme, el nacionalisme i el socialisme començaven a aparèixer.

Eliseu Recús, la família, la seva formació i les influències intel·lectuals

La biografia de Reclús està clarament influenciada per seva època però també per la seva família, per la seva formació acadèmica i pels que foren els seus mestres. Reclús és el segon de dotze germans d'una família rural que es remunta al segle XVII convertida al protestantisme i a la qual es concedeix una gran importància a l'educació. El seu pare és pastor protestant, i els germans Reclús formen una petita dinastia il·lustrada que es va a donar a conèixer com a historiadors, metges, cirurgians, escriptors, funcionaris d'alt rang, escultors, etc. Un dels seus nebots, Frank Schrader, es convertiria en un dels grans experts en la cartografia dels Pirineus i fundaria el Club Alpí de muntanyisme.

Als dotze anys parteix a Alemanya i estudia cinc anys a un internat. El 1847, amb disset anys, torna a França i estudia a la Facultat de Teologia de Montauban. Just complits els divuit, el 1848, esclata la Revolució de París, que donarà pas a la II República francesa, i Eliseu i el seu germà Élie gran fugen de la capital i recorren la mediterrània. El pare l'envia a Berlín a estudiar Teologia, però Eliseu aviat abandona les classes de teologia i s'apunta a les del geògraf Carl Ritter, que aleshores està escrivint un llibre sobre les relacions Home-Natura. A partir del contacte amb Carl Ritter, l'interès de Reclús derivarà cap a la geografia.

La influència de Carl Ritter

Reclús adoptarà de Ritter una concepció orgànica i relacional de la Terra. Però hem de fer un incís per recordar qui és Ritter i com els contactes del que serà el seu mestre acabaran impregnant el pensament anarquista de Reclús.

Carl Ritter és un geògraf clarament influenciat per l'idealisme alemany i per Pestalozzi, el pedagog suïs, que –com sabem- defensava que el veritable objecte de l'educació és aconseguir un desenvolupament integral de l'alumne, que ha de convertir-se en un home moral, que fa el bé, estima i que aprèn pel cap, la mà i el cor. L'educació per a Pestalozzi ha de desenvolupar de manera integrada les tres dimensions fonamental de la persona, el coneixement (cap), l'habilitat (mans) i la moral (cor), de manera només quan aquests tres elements es treballen de forma harmoniosa, l'educació esdevé realment formadora de persones lliures i completes.

L'obra de Ritter i les influències pestalozzianes que Ritter transmet a Reclús deixaran una petjada indeleble en el pensador francès, que veurem al llarg de la seva obra. Segons Ritter, "la geografia és un tipus de fisiologia i d'anatomia

comparativa de la Terra: rius, muntanyes, glaceres, etc., són diferents òrgans cadascun dels quals posseeix les seves pròpies funcions, i com aquest marc físic és la base de l'home, determinant-ho durant tota la vida, així l'estructura física de cada país és un element decisiu en el progrés històric de cada nació."

"La Terra és un individu còsmic amb una estructura particular, un ens sui generis amb un desenvolupament progressiu: l´exploració d´aquesta individualitat de la Terra és la tasca objecte de la geografia"

Les teories de Ritter també varen tenir implicacions en la geografia política. La seva concepció d'un model orgànic de l'Estat ha estat usat per justificar la teoria de l'espai vital o *lebensraum*, fins i tot a costa de l'eliminació d'una altra nació o poble, interpretant que la conquesta és una necessitat biològica per al creixement de l'Estat. Les idees de Ritter van ser adoptades i desenvolupades pel geoestratega alemany Friedrich Ratzel i pel fundador de la geopolítica, Karl Haushofer, un home compromès amb el pensament ultranacionalista alemany.

D'aquesta forma, Reclús, influenciat per l'idealisme alemany i per Pestalozzi, va concebre la geografia com una ciència que estudia les relacions entre l'home i el medi natural, però la desenvolupà d'una manera més humanista i anarquista.

Viatges i adquisició d'un compromís social i polític

El 1851, amb només vint-i-un anys, Eliseu i el seu germà Élie retornen a París. El desembre d'aquest any, Luis Napoleó, president de la república, es converteix en l'emperador Napoleó III i esclata una revolta a París. El govern decreta la deportació dels insurrectes i el 1852 els dos germans parteixen a Londres amb la intenció de fer de mestres, però no ho aconsegueixen i marxen a Irlanda a fer de missatgers agrícoles. El 1852 Eliseu Reclús s'enrola com a ajudant de cuina al vaixell John Howell i parteix cap a Nova Orleans, on aconsegueix feina com a preceptor a casa de la família Fortier, hisendats esclavistes; allà descobreix la tragèdia de l'esclavatge i escriu diversos articles sobre aquesta funesta institució. El següents anys, mentre esclata la Guerra de Secessió nord-americana (1861), Reclús recorre varis països d'Amèrica llatina. El 1867 s'afilia a la Primera Internacional de Treballadors, que s'ha fundat a Londres fa tres anys i on participarà de l'enfrontament entre Marx i Engels i els seguidors de l'anarquisme col·lectivista defensat per Bakunin. El punt principal d'enfrontament és conegut: mentre Bakunin pretén que la Internacional sigui una coordinadora de moviments social-revolucionaris autònoms i sense òrgan de direcció comú, Marx defensa que la I Internacional tengui una funció

centralitzadora, unificadora i rectora del moviment obrer, liderat òbviament per ell.

El 1868 Reclús torna a viure a París amb el seu germà Élie i la seva company Clarisse i a la seva casa del carrer Feuillantines núm. 71 de París es dediquen a organitzar reunions d'anarquistes i emigrants russos, polonesos i espanyols. És en aquest any quan publica el primer volum de Home i la Terra i comença a fer-se famós a França i a l'estranger.

El 1869 mor la seva primera dona Clarisse i tot seguit esclata la guerra franco-prussiana. Reclús ingressa en la Guardia Nacional , com a voluntari i crea dins aquesta institució un servei de correu postal amb globus i coloms missatgers.

Després de l'armistici amb Prússia, i amb la ciutat encara encerclada, es proclama la Comuna de París, un breu però intens intent de govern autogestionat. Reclús s'hi involucra activament i defensa un esperit conciliador a través d'articles, com el que publica a *Le Cri du Peuple*, el diari de Jules Valles. No obstant això, és capturat per les tropes de Versalles a la sortida de Châtillon i és empresonat.

El novembre de 1871 és jutjat per un consell de guerra i condemnat a deportació perpètua. Durant la seva reclusió a les presons de Brest i Quélern, demostra una gran fortalesa moral: continua corregint proves de la seva obra La Terre, i organitza cursos de geografia i anglès per als presos destinats a Nova Caledònia. El seu germà Élie, director de la Biblioteca Nacional, implicat també en la Comuna, es veu obligat a fugir de França per salvar la vida.

Finalment, gràcies a la pressió d'importants figures científiques i intel·lectuals europees —com Charles Darwin—, la seva condemna és commutada per deu anys d'exili. Durant els anys d'exili desenvoluparà una intensa producció acadèmica, l'any 1872 s'instal·la a Suïssa, on romandrà fins 1890. Allà inicia un període de gran fecunditat intel·lectual signant amb Hachette la redacció de la Nouvelle Géographie Universelle i completant la seva obra magna L'Homme et la Terre (1905). El 1874 mor la seva companya Fanny Lheminez i Eliseu es casa l'any següent amb Ermance Trignant-Beaumont.

L'any 1877, Reclús coneix Piotr Kropotkin, també geògraf i destacat anarquista rus, amb qui comparteix una visió científica i llibertària que encara avui genera interès i a l'hongarès Lajos Kossuth, un luterà de classe alta, defensor de la independència d'Hongria que va jugar un paper clau en la revolució hongaresa de 1848. El 1880 es concedeix una amnistia parcial, que Reclús no accepta en solidaritat amb la resta de companys encara empresonats. Durant aquests anys viatja per EEUU, Canadà, Brasil, Uruguai, Xile, Algèria.

El 1891, Reclús retorna a França i s'instal·la a Sèvres, al nord de París. L'any següent, amb seixanta-dos anys, Eliseu Reclús s'ha fet un nom entre els intel·lectuals, polítics i universitaris d'Europa. La Societat Geogràfica de París li concedeix el 1862 la seva medalla i accepta la Càtedra de Geografia Comparada a la Universitat Lliure de Brussel·les, on treballa com a agregat.

Des de 1898 treballa intensament tant en la finalització de la seva obra magna L'Home i la Terra com amb altres projectes geogràfics. Funda l'Institut Geogràfic que depèn de la Universitat Lliure de Brussel·les, i crea l'editorial de mapes geogràfics «*Sociedad des Cartes et Traveaux geográficos Élisée Reclus»* que tancarà el 1904. El 1903 acaba Homme et la Terra, obra en sis volums i 4.500 pàgines. A l'any següent mor el seu germà gran i després de superar una angina de pit, viatja a França, Anglaterra, Escòcia i Berlín Finalment, mor a Flandes, Bèlgica, el 4 de juliol de 1905 no sense abans observar atentament la revolta dels mariners del cuirassat Potemkin. Als 75 anys, Reclus deixa rere seu una obra i un llegat immens que tot seguit analitzam.

El pensament geogràfic i anarquista

El pensament anarquista de Reclús és el resultat d'un procés d'autoconvicció al qual va jugar un paper molt important la seva formació com a geògraf sota el mestratge de Carl Ritter, les seves lectures del socialisme utòpic i els seus contactes personals, polítics i intel·lectuals amb figures destacades de l'època com a Proudhon, Bakunin, Kropotkin, per la banda anarquista, i Marx o Engels per la banda del comunisme.

La primera de les influències, la de Ritter, centra l'interès de Reclús en les relacions home-medi natural. Unes relacions que són un assumpte de reflexió constant a la societat occidental, des de la Grècia clàssica i que han anat oscil·lant entre tres postures: a) l'harmonia, b) el domini de la natura sobre el home i b) el domini de l'home sobre la natura.

L'important a destacar aquí és que en el pensament occidental l'home no es pensa mai aïllat de la natura ni la natura es pensa en abstracte. La visió és sempre antropocèntrica. Home i natura s'influeixen sempre i el pensament de la geografia física i humana del segle XIX gira constantment en torn d'aquesta idea, ja sigui emfatitzant la necessitat d'una harmonia, o reconeixent de forma ambivalent la prevalença d'una sobre l'altra.

La cultura occidental considera que la relació home-natura influeix en el caràcter de les societats individuals i en el curs de les seves històries. Aquesta

idea perviu encara avui i és el que explica perquè el concepte “mediambient” forma part dels currículums escolars.

Hem de pensar que la Geografia, com la majoria de disciplines, es consolida com a ciència al segle XIX. Alexander von Humboldt i Karl Ritter posen les bases de la Geografia Moderna, de manera que la geografia es separa de la Història. La Geografia adquireix protagonisme perquè es revetlla molt important per les exploracions que permeten ampliar els horitzons colonials, unes exploracions que permeten descobrir nous “medis naturals” i noves “societats”.

Si Humboldt representa la visió harmoniosa de la naturalesa, Ritter representa la visió determinista, és a dir, la prevalença de la naturalesa sobre l’home, clarament influït per Darwin i la publicació el 1858 de l’Origen de les Espècies. De fet l’impacte d’evolucionisme va derivar en les ja conegudes propostes de Frederich Ratzel, que varen reforçar el determinisme ambiental, però també varen tenir un fort impacte molt menys conegut sobre Eliseu Reclús i Piotr Kropotkin.

D’aquesta forma, podem afirmar que el pensament geogràfic d'aquests dos puntals de l'anarquisme vuitcentista (Reclús i Kropotkin) era una síntesi de plantejaments positivistes, evolucionistes i anarquistes.

Precisament va ser la seva ideologia anarquista la què els va fer subratllar la idea de l'harmonia fonamental amb la naturalesa en el seu estudi de les relacions home-medi natural, la qual cosa va allunyar-los dels plantejaments socialdarwinistes que prioritzaven les nocions de “lluita per la vida” i de la “competència”. De tot això va derivar un determinisme ambiental molt més matisat que amb el pensament de Ritter, Humboldt i Ratzel.

La relació home-medi en el pensament de Reclús

La primera cosa que convé tenir en compte sempre en analitzar qualsevol aspecte de les idees geogràfiques de Reclús és que Reclús era anarquista. El projecte de construcció d’una societat basada en els principis de l'anarquisme és la base del seu projecte geogràfic. Per a Reclús la ruptura de la primitiva relació harmònica entre l'home i el medi natural, ruptura en la qual l'aparició de l'Estat és fonamental, és la causant de l'existència d'una societat basada en el binomi dominants/ dominats i en què la lluita de classes ha estat sempre present.

Front a altres visions més col·lectivistes, Reclús defensa l’anarquisme individualista i per suposat es troba diametralment oposat a les visions comunistes. Per Reclús:

— La persona humana és l’element primari de la societat

— Tota evolució dels pobles prové l'esforç individual

— Les societats són inestables només en la mesura que s'oposen a l'expansió individual

— No pot haver una societat lliure, sense la llibertat absoluta de tots els seus individus, que s'uneixen entre sí a altres amb total llibertat.

Aplicant aquestes idees a l'escola del segle XXI, podríem dir que recuperar l'esperit de Reclús a l'escola significaria avui establir relacions horitzontals entre els individus que formen part de l'escola, suprimint, per tant, les jerarquies només pel fet que les jerarquies alteren l'ordre natural.

Relació dialèctica Espai-Temps Geografia-Història

La Geografia és la història en l'espai, el mateix que la història és la geografia en el temps. Aquesta és una de les grans afirmacions que encapçalen els volums de la seva obra *L'Home i la Terra* i copsa gran part de la relació dialèctica que Reclús va voler donar a l'estar dels éssers humans sobre la terra: una relació dialèctica de caràcter temporal i espacial.

Per Reclús, l'home és part integrant de l'ordre natural, tal i com diu l'evolucionisme, i el coneixement geogràfic és essencial perquè l'home pugui viure d'acord a l'ordre natural que el seu medi, el seu entorn, li proporciona. Hem de conèixer les lleis que regeixen aquestes relacions naturals home-medi per poder viure en harmonia amb la naturalesa. Per altra banda, la relació home medi és dialèctica. El medi influeix sobre l'home i l'home sobre el medi, de manera que les relacions home-medi evolucionen, canvien al mateix ritme. Aquesta és un altra gran aportació de Reclús: incloure i considerar la dimensió temps, la dimensió històrica, l'esdevenir, el procés dins la construcció de l'espai.

Els canvis que els homes fan sobre el medi, s'integren dins ell. La geografia és el medi: els seus recursos, els rius, les muntanyes, el sòl, que canvien d'acord a processos naturals, però també com a conseqüència de l'activitat humana. Els homes de cada lloc del món aprofiten els recursos del seu propi medi i el transformen, de forma que la geografia dels llocs és també la història d'aquests llocs, la forma com el humans que l'han habitat han dialogat de forma específica amb el seu entorn al llarg del temps. En conseqüència, els canvis que la relació home-medi provoca al llarg del temps no és més que la història mateixa d'aquelles societats.

Per la seva banda, els canvis que el medi registra de forma natural interactuen amb els homes i fan que aquests evolucionin juntament amb el seu medi d'una

determinada manera. Estudiar la geografia ens permet entendre i conèixer l'esdevenir històric d'aquelles comunitats que s'han harmonitzat amb aquest medi determinat.

La geografia condiciona esdeveniments històrics, però alhora la història modela el paisatge geogràfic a través de l'acció humana i els canvis que es produeixen en el temps. Això ja ens hauria de permetre veure que si volguéssim seguir el pensament de Reclús a l'ensenyament actual de la Geografia i de la Història no tendria cap mena de sentit diferenciar entre el Medi Natural i el Medi Cultural, ni dividir i separar l'estudi de les ciències naturals de les ciències socials. Per això, seria suficient estudiar geografia, perquè la geografia, entesa com a Reclús, ens permet conèixer la història dels grups humans que viuen i han viscut a qualsevol medi.

Com a bon anarquista, Reclús atribueix un paper fonamental a la moralitat i a la voluntat lliure dels éssers humans, a l'esforç revolucionari col·lectiu que conduirà a l'anarquia, que per Reclús és la més alta expressió de l'ordre.

En definitiva, Reclús proposa una visió dialèctica de la relació espai-temps: la geografia és la història en l'espai i la història és la geografia en el temps. Els canvis socials i naturals, alhora, s'interrelacionen. Això trenca amb la separació entre ciències naturals i ciències socials i reivindica una educació integrada i contextualitzada.

Reclús al segle XXI. Vigència del pensament de Reclús i el seu paper a l'escola

En un món en recomposició marcat per la mundialització, l'omnipresència del "gran capital", la suposada i no evident desaparició progressiva dels Estats-nació, així com per l'emergència de nous actors socials, intentem contribuir a la recerca de respostes a preguntes útils i ineludibles actualment per a la disciplina geogràfica i la interdisciplinarietat: quina és avui l'especificitat de la geografia? Quins són els seus límits?, i com es pot enriquir en el contacte amb altres disciplines, com ara les ciències polítiques, les ciències naturals, la història o l'antropologia? Com es pot passar d'una geografia crítica marcada pel pes dels estructuralismes a altres geografies reclusianes? Quin lloc donar a conceptes com a subjecte, poder, alteritat, medi ambient, i quin lloc donar a allò social en una reflexió sobre els territoris i l'espai? Com ens ajuda l'obra de Reclús a pensar les relacions entre l'home social i la terra?

En conjunt, l'obra de Reclús planteja el rescat de l'individu com a agent geogràfic, ja no únicament de la societat, i ens situa davant el repte de pensar

en la possibilitat d'un món fratern i solidari en integració harmònica amb la natura.

Eliseu Reclús considerava necessari per a l'emancipació i la igualtat de les persones que el sistema educatiu fos accessible a tothom, distribuït amb nous mitjans. I si no era possible aconseguir això de forma immediata, que almenys aquest fos l'objectiu de la lluita de tots els joves. Assolir aquest objectiu, alhora, permetria que la joventut s'adonés de la falsedat de l'educació fins aleshores impartida per la família, l'església i l'escola, institucions que al segle XIX imposaven la seva visió de la vida a despit de l'esperit crític i lliure.

Per Reclús, l'escola d'aquell moment no permet que l'estudiant aconsegueixi aprofundir en cap matèria, sinó que el fa víctima d'una repetibilitat paralitzant i superficial. Per això, Reclús considerava fonamental canviar el sistema educatiu, encara que sigui molt difícil vista la força de l'"*adversari*", que en aquell moment serien l'Estat juntament amb l'església catòlica, perquè malgrat haver perdut el monopoli de la cultura, sovint condicionava la formació, endarrerint l'avenç científic i la instrucció universal. Observem però el paper instructor i formador que Reclús concedeix a l'escola, com a espai d'exploració, descobriment i raonament científic sobre el medi (social i natural) que envolta l'alumnat.

Durant dècades, la geografia radical ha estat dominada per una lectura marxista, deixant de banda l'aportació fundacional de l'anarquisme, que ja un segle abans havia estat formulada amb força per figures com Eliseu Reclús. Mentre el marxisme projecta una revolució estructurada amb un estat final, Reclús —com altres anarquistes— entenia la transformació social com un procés continu, arrelat en l'acció directa, l'ajuda mútua i les relacions horitzontals. Per ell, la llibertat individual i la igualtat no eren contraposades, sinó valors que es reforcen mútuament en la construcció d'una societat justa. El pensament de Reclús anticipa així una geografia crítica no autoritària, en què la pràctica quotidiana i la vinculació amb el medi són espais d'emancipació. Recuperar aquest llegat pot aportar una vitalitat renovada a la geografia radical contemporània.

En definitiva, en un context de mundialització i crisi ambiental con l'actual, el pensament i l'obra de Reclús ens inspira a repensar la geografia com una eina crítica i emancipadora. El seu llegat convida a posar de relleu l'individu com a agent geogràfic, a recuperar la fraternitat com a valor i a pensar en una escola lliure, crítica i integradora.

L'escola transformadora des del pensament de Reclús

Aplicar el pensament d'Eliseu Reclús a l'escola del segle XXI implica una transformació profunda, tant de la concepció institucional de l'escola com de la pràctica pedagògica i del contingut curricular. Reclús, fidel als valors anarquistes i a una visió geogràfica integrada, concebia l'educació com un procés natural de creixement, d'autorealització i d'harmonia amb el medi. Això xoca frontalment amb moltes de les estructures educatives actuals, encara arrelades en la jerarquia, la segmentació del saber i la submissió a autoritats externes. El més preocupant, però, és que aquest sotmetiment s'ha disfressat sovint de progrés, amagat darrere discursos de renovació que, en realitat, perpetuen models autoritaris sota noves formes. Aquesta distorsió prové en part del fet que l'anarquisme ha estat llegit —i sovint malinterpretat— a través de la mirada marxista dominant des de la geografia radical dels anys setanta, una mirada que tendia a identificar la radicalitat amb estructures centralitzades, directrius úniques i vanguardismes ideològics. Des d'aquesta òptica, la llibertat de pensament ha quedat arraconada, i el radicalisme, paradoxalment, ha esdevingut un nou dogma. Reclús, en canvi, ens recorda que cap transformació real pot néixer de l'autoritarisme, ni tan sols quan aquest es proclama emancipador. La seva aposta per l'autonomia, la cooperació voluntària i la llibertat com a condició fundacional del saber, continua interpel·lant-nos amb una força sorprenentment actual.

Reclús creia que la llibertat individual era la pedra angular de qualsevol comunitat justa. Traslladada a l'àmbit educatiu, aquesta idea sacseja de ple la manera com entenem avui moltes escoles, on encara persisteixen estructures jeràrquiques rígides i normes que, sota una aparença de neutralitat, demanen obediència abans que pensament crític. Si prenguéssim seriosament la mirada de Reclús, hauríem d'imaginar l'escola com un espai viu, sense imposicions, on les relacions entre alumnes, mestres i famílies no es basessin en l'autoritat per defecte, sinó en el respecte mutu, el diàleg i la responsabilitat compartida. Més que una institució tancada que dicta què cal aprendre i com, l'escola hauria d'esdevenir una comunitat real d'aprenentatge, on tothom tingui veu i capacitat d'acció, i on créixer sigui també una manera de conviure i de transformar el món en què vivim.

Evidentment, tot això exigeix repensar a fons la manera d'ensenyar, d'acord amb la concepció relacional i emancipadora del coneixement que Reclús va defensar a través de la seva geografia anarquista. Per ell, comprendre el món vol dir entendre les relacions que lliguen l'individu amb el seu entorn natural,

social i històric. I, per tant, aprendre no pot ser mai un exercici abstracte ni desconnectat de la realitat. En aquest marc, l'escola no hauria de limitar-se a transmetre continguts, sinó que hauria de crear les condicions perquè cada infant pugui observar, descobrir, explorar i construir el seu propi saber en llibertat. És des d'aquesta visió que cal recuperar el valor de l'experiència directa, del territori com a espai d'aprenentatge, i del treball col·lectiu com a forma d'interdependència lliurement escollida. La pedagogia que es desprèn del pensament de Reclús no busca uniformitzar ni dirigir, sinó potenciar les capacitats individuals dins una comunitat igualitària. En coherència amb el seu anarquisme individualista, l'educació hauria de ser un procés que parteixi de l'autonomia personal, però viscuda des de la responsabilitat compartida i el compromís amb el bé comú. Així, educar el cap, la mà i el cor —seguint la màxima de Pestalozzi— esdevé no només un ideal pedagògic, sinó una aposta política per una societat lliure, solidària i arrelada al món que habita.

Finalment, el pensament de Reclús també ens obliga a repensar a fons el currículum escolar. Reclús no entenia el coneixement com una suma de disciplines separades, sinó com una xarxa viva i interconnectada. Per això, dividir l'aprenentatge entre ciències naturals i ciències socials, com si fossin compartiments tancats, no té gaire sentit des de la seva mirada. Reclús defensava una visió unitària del món, on espai i temps es creuen constantment: la geografia, deia, és la història escrita en l'espai, i la història, la geografia que canvia amb el temps. Si prenguéssim aquesta idea seriosament, el currículum hauria de posar al centre qüestions tan reals i urgents com la relació entre les persones i el medi ambient, les desigualtats socials, els moviments migratoris o la diversitat cultural. Però no com a temes puntuals o transversals que apareixen de tant en tant en el currículum, sinó com a fils conductors que donen sentit a tot el que s'ensenya. En definitiva, es tractaria d'ensenyar no només per saber, sinó per comprendre el món que tenim entre mans i, si cal, per transformar-lo.

En definitiva, pensar l'escola del XXI des del pensament d'Eliseu Reclús és reivindicar una educació crítica, ecològica i emancipadora. Una educació que entén l'infant com a subjecte actiu, capaç de pensar, de sentir i de fer; i que concep el saber no com una acumulació d'informació, sinó com una eina per viure amb més llibertat, més consciència i més dignitat. En un context global marcat per la desigualtat, l'individualisme i la destrucció ambiental, recuperar el llegat pedagògic de Reclús no és només una opció teòrica: és una necessitat urgent.

Referències

Alzina Seguí, P. (2009). Teoria i pràctica educativa obrerista a Menorca: Joan Mir i Mir i les escoles laiques. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears

Alzina Seguí, Pere. «L'Obrerisme educatiu a les Illes Balears = Educational workerism in the Balearis Islands». *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, 2010, núm. 16, p. 105-37, https://raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/224537

Alzina, P. (2008). Inclusió de persones nouvingudes? Fins quan seran nouvinguts? L'experiència de socialització de l'IES JM Guàrdia. *Nouvinguts, fins quan?: la incorporació de l'alumnat estranger nouvingut al currículum ordinari: V Simposi Llengua, Educació i Immigració, celebrat el 23 i 24 de novembre de 2006 en Girona.-(UdG publicacions; 23)*, 1000-1025.

Blanco, M. (2010). Arnau, Xavier; Lluís Calvo; Álvaro Girón; Francesc Nadal [eds.](2007). Ciència i compromís social: Élisée Reclus (1830-1905) i la geografia de la llibertat. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 225-233.

Bordes, J. L. (2013). El sentiment de la naturalesa segons E. Reclus. *Lletres de filosofia i humanitats*, (V), 4-43.

Ferretti, F. (2011). The correspondence between Élisée Reclus and Pëtr Kropotkin as a source for the history of geography. *Journal of Historical Geography*, *37*(2), 216-222.

Ferretti, F. (2016). Anarchist geographers and feminism in late 19th century France: The contributions of Elisée and Elie reclus. *Historical geography*, *44*, 68-88.

Hatch Kuri, G. (2012). La geografía contemporánea y Elisée Reclus. *Investigaciones geográficas*, (79), 163-168.

Kropotkin, P. (1902). *Mutual Aid: A Factor of Evolution*. Neeland Media LLC [traduït com Kropotkin, P. (1989). *El apoyo mutuo* (Vol. 1). Quito: Madre Tierra.]

Mas, B. L. (2016). Elisée Reclus: Geografia i pedagogia d'un anarquista. *Quadern de les idees, les arts i les lletres*, (206), 4.

Reclús, É. (1876-1894). *Nouvelle Géographie Universelle*. Paris, *Hachette*.

Reclús, É. (1905). *L'Homme et la Terre*. Paris, *Librairie Universelle*.

Ritter, C. (1817). Die Erdkunde im Verhältniss zur Natur und zur Geschichte des Menschen: Th. Einleitung. Die Veste der alten Welt. 1. Buch. Afrika. 2. Buch. Asien (Vol. 1). G. Reimer.

Sánchez i Boira, I. (2021). El món a l'abast: una experiència d'ensenyament i d'aprenentatge de les ciències socials a l'educació infantil. *El futur comença ara mateix: L'ensenyament de les ciències socials per interpretar el món i actuar socialment*, 303-311.

Vicente, P. V., & Frago, A. V. (2010). Un Programa de Educación Popular: el legado de Ferrer Guardia y la Editorial Publicaciones de la Escuela Moderna (1901-1936) *Educació i Història: revista d'història de l'educació*, (16), 79-104.